

Kanonickoprávní aspekty úcty k svatým

Stanislav Příbyl

1. Úbytek úcty k svatým

Zatímco kanonizační právo lze označit za velmi významný podobor kanonického práva, pak samotný cíl beatifikačních či kanonizačních procesů, totiž zbožná úcta ke konkrétním služebníkům Božím „povýšeným k úctě oltáře“, není dnes předmětem podrobné právní úpravy.

Co se týče kanonizačního práva, platný Kodex kanonického práva převedl odkazující normou¹ celou materii procesů blahorečení a svatořečení do oblasti mimokodexového práva,² což však nelze považovat za projev zákonodárcova nezájmu, spíše jde o výsledek jeho uvážení ohledně specifické povahy kanonizačních procesů: „Ze všeobecného hlediska tak současné kanonizační právo řadíme ke zvláštním procesům (*processus specialis*), a zatímco v mimokodexových pramenech nacházíme zvláštní ustanovení, nevynutelné je taktéž zohledňování a uplatňování jednotlivých univerzálních norem, nacházejících se v CIC/1983.“³ Oproti tomu je pět lapidárních a stručných kánonů kodexové stati „Uctívání svatých, posvátných obrazů a ostatků“⁴ ve skutečnosti pouhým torzem někdejší úpravy téže problematiky v Kodexu kanonického práva z roku 1917.⁵

¹ Srov. CIC/1983, kán. 1403.

² Apoštolská konstituce Jana Pavla II. *Divinus perfectionis magister*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 75 (1983), s. 349–355; prováděcí procesní normy Kongregace pro svatořečení *Normae servandae in inquisitionibus ab episcopis faciendis in causis sanctorum*, in: *Acta Apostolicae Sedis* 75 (1983), s. 396–403 a další právní předpisy.

³ VLADÁR, Vojtech, *Platné kanonizačné právo*, in: *Revue církevního práva* č. 79–2/2020, s. 14.

⁴ CIC/1983, Kniha IV, část 2 „Ostatní úkony bohoslužby“, stať (*titulus*) IV, kán. 1186–1190.

⁵ CIC/1917, Kniha III, část 3 „Božský kult“, stať (*titulus*) XVI, kán. 1276–1289.

Rovněž Kodex kánonů východních církví z roku 1990 překvapí úsporností právní úpravy téže materie,⁶ což je o to pozoruhodnější, že v tradici východních církví se horlivě pěstuje úcta k panenské Bohorodičce, Božím svatým, andělům, jakož i k posvátným ikonám a ostatkům. Nelze však pominout, že kodex pro (katolické) východní církve obsahuje oproti kodexu latinské církve pouze rámcovou normativu společnou pro všechny tyto církve, zatímco podrobnější právní úprava je rezervována právu jednotlivých církví *sui iuris*, na které se kodex v mnoha svých kánonech soustavně odvolává: „Tato disproporce mezi oběma kodexy je dána tím, že CCEO mnohé záležitosti svěřuje partikulárnímu právu, tedy autoritám jednotlivých východních katolických církví.“⁷

Právo zrcadlí také skutečný život a vývoj v církvi. Otázka kanonizací je stále živá a dostává se jí odevšad značné pozornosti. Beatifikačních a kanonizačních kauz proběhlo v několika posledních desetiletích *velice mnoho* a jejich snad až přílišná kvantita poněkud oslabuje účinky potřebné exkluzivity takového mimořádného povýšení služebníků Božích.⁸ Oproti tomu četné dříve rozšířené formy úcty ke svatým jsou spíše předmětem kritiky nebo jsou opouštěny. Lidová zbožnost věřících jako hlavní nositelka těchto forem se stala spíše tolerovaným okrajovým jevem života církve, jehož oprávněnost je nezřídka znevažována: „Neúcta či přezíravost k lidové zbožnosti prozrazují neadekvátní hodnocení některých aspektů reality církve a zdají se být podněcovány spíše ideologickými předsudky než naukou víry.“⁹

Avšak také oficiální, například liturgická úcta k svatým, se poněkud upozadila. Zatímco ještě papež Jan XXIII. připojil roku 1962 do římského mešní kánonu jméno svatého Josefa, platný Římský misál Pavla VI. již klade jména většiny světců v obou výčtech kánonu do závorky. Sám druhý vatikánský koncil se ovšem právě těchto pasáží římského kánonu dovolává: „Když tedy slavíme eucharistickou obět', nejlépe se spojujeme s bohoslužbou nebeské církve, neboť se uctívou vzpomínkou

⁶ CCEO (1990), titul XVI, „O božském kultu a především o svátostech“, článek IV, „O kultu svatých, svatých ikonách nebo obrazech a relikviích“.

⁷ DVOŘÁČEK, Jiří, *Východní kanonické právo. Úvod do studia*, Praha, 2014, s. 33.

⁸ Viz o tom např.: WOODWARD, Kenneth L., *Making Saints: How The Catholic Church Determines Who Becomes a Saint, Who Doesn't, and Why*, New York, 1990.

⁹ KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI, *Direktář o lidové zbožnosti a liturgii. Směrnice a zásady*, Kostelní Vydří, 2007, čl. 50, s. 48.

sjednocujeme především se slavnou a ustavičnou Pannou Marií, ale i se svatým Josefem, svatými apoštoly i mučedníky a všemi svatými.“¹⁰

V pokoncilním období však bylo třeba i samu liturgickou úctu ke svatým proti jejímu zpochybňování obhajovat: „Jak se potom vyrovnáme s přímluvami svatých, kteří jsou přece jen tvorové jako jsme my? Jejich přítomnost je snad nějakou formou přímluvy, aby oběť byla přijata? Takto jistě nemůžeme chápat oba ‚seznamy‘ svatých, které jsou rozděleny do dvou řad před proměňováním a po něm.“¹¹ Určitou zajímavost představují ovšem starobylé mešní eucharistické modlitby etiopské církve, které se obrací bezprostředně na Pannu Marii.¹² Nelze také pominout, že platný Kodex kanonického práva uvádí z deseti přikázaných (zasvěcených) svátků, které se mají v církvi zachovávat, tři mariánské „Svaté Bohorodičky Marie, její Neposkvrněné početí a Nanebevzetí“.¹³ A také tři svátky svatých: svatého Josefa, svatých Petra a Pavla a Všech svatých.

2. Mariánská úcta

V pokoncilním období nastalo mnohde také oslabení mariánské úcty, takže se Pavel VI. cítil povinován vydat apoštolskou adhortaci *Marialis cultus*, která měla teologicky objasnit samotné její základy.¹⁴ Jedná se o jeden z typických projevů vývoje, kdy ustavičné odvolávání na koncil je ve skutečnosti doprovázeno velmi selektivním přístupem ke skutečnému obsahu koncilních dokumentů. Přitom sám Druhý vatikánský koncil věnoval teologicky mimořádně hodnotnou osmou kapitolu věroučné konstituce *Lumen gentium* „blahoslavené Panně Marii, matce Boží v tajemství Krista a církve“.¹⁵

Pokud ovšem polevuje spiritualita a autentická zbožnost, kterou církev po staletí tradičně pěstovala, dochází pak v církvi snadněji k intenzivnějšímu pronikání jevů s mariánskou úctou sice souvisejících, avšak mnohdy čerpajících z neověřených

¹⁰ *Lumen gentium* 50.

¹¹ POKORNÝ, Ladislav, *Prostřený stůl*, Praha, 1990, s. 137.

¹² „Přitom jednotlivá díla mariánské poezie svátkových slavností stejně tak jako anafora o naší milé Paní jsou pravověrné a jsou v užívání i u sjednocených (s katolickou církví).“ In: POKORNÝ, Ladislav, *Liturgika II. Dějiny liturgie v přehledu*, Praha, 1976, s. 106.

¹³ Srov. CIC/1983, kán. 1246 § 1.

¹⁴ in: *Acta Apostolicae Sedis* 66 (1974), s. 113–168.

¹⁵ *Lumen gentium* 52–69.

a pochybných zdrojů: „Ze stovek zjevení jen za posledních sto padesát let byla do dnešního dne pro celou církev uznána jen čtyři, povolení diecézního biskupa k místní úctě dostala další tři, několik dalších je tolerováno a konkrétně u Medžugorje se vyčkává na skončení probíhajících zjevení.“¹⁶

Úplnou rehabilitaci praxe mariánské úcty lze připsat především Janu Pavlu II., autorovi encykliky *Redemptoris Mater*,¹⁷ za jehož pontifikátu vydaný Kodex kanonického práva navazuje na dosavadní katolickou tradici a vybraným skupinám věřících mariánskou úctu předkládá také v podobě kanonického závazku. Tak seminaristé připravující se na kněžskou dráhu mají „pěstovat úctu k Panně Marii, i růžencem“, klerici se mají vyznačovat „zvláštní úctou k panenské Bohorodičce“ a příslušníci řeholního stavu mají „oslavovat Panenskou Bohorodičku, vzor a ochránkyni veškerého zasvěceného života, zvláštní úctou včetně mariánského růžence“.¹⁸

Také samo úvodní ustanovení platného kodexu o úctě k svatým ve skutečnosti pojednává především o mariánské úctě: „K podpoře posvěcování Božího lidu doporučuje církev zvláštní a synovskou úctu k Panně Marii, Matce Boží, kterou Kristus ustanovil za matku všech lidí; církev podporuje také úctu k ostatním svatým, jejichž příklad podněcuje křesťany k růstu a jejichž přímluva jim pomáhá.“¹⁹ Toto předsunutí mariánského aspektu úcty ke svatým odpovídá také tradičnímu vyvýšení mariánské úcty nad úctu k andělům a svatým. Jestliže jim, jako Božím služebníkům, má náležet úcta služebná (*dulia*, z řeckého *doulos*: služebník, otrok), pak samotné Panně Marii přísluší úcta, která úctu k ostatním svatým i k andělům ještě převyšuje (*hyperdulia*).²⁰

Tuto terminologii zná Kodex kanonického práva z roku 1917: „Těm, kdož byli kanonicky zařazeni do seznamu svatých (*album Sanctorum*), náleží kult úcty (*cultus duliae*); svatí mohou být uctíváni všude a jakýmkoli způsobem kultu toho

¹⁶ STANĚK, Martin, *Moderní mariánská zjevení a fundamentalismus*, in: JOZEFČIAKOVÁ, Silvia (ed.), *Moderné náboženstvo. Modern Religion*, Bratislava, 2005, s. 110.

¹⁷ In: *Acta Apostolicae Sedis* 79 (1987), s. 361–433.

¹⁸ Srov. CIC/1983, kán. 246 § 3; kán. 276 § 2 (srov. CIC/1917, kán. 125 odst. 2); kán. 663 § 4.

¹⁹ CIC/1983, kán. 1186.

²⁰ „Onen vysoký stupeň této úcty, který náleží Bohorodičce Marii, se nazývá *cultus hyperduliae*.“ In: DIEKAMP, Franz, JÜSSEN, Klaudius, *Katholische Dogmatik*, Wil, 2013, s. 537.

druhu; blahoslavení však mohou být uctíváni jen tam a tak, kde a jak to dovolí Římský Velekněz.²¹

Druhý vatikánský koncil sice takovou terminologii nepoužívá, avšak zřetelně poukazuje na mimořádný ráz mariánské úcty: „Marii, Boží milostí pro syna vyvýšenou nad všechny anděly a lidi, církve právem uctívá zvláštní úctou jako svatou matku Boží, která měla účast na Kristových tajemstvích.“²² Podle téhož koncilu má mariánská úcta, obzvláště liturgická, a podobně i úcta k svatým obzvláštní význam pro ekumenické vztahy s východními nekatolickými církvemi: „V tomto liturgickém kultu velebí východní křesťané překrásnými hymny Pannu Marii vždy pannu, kterou Efezský ekumenický sněm slavnostně prohlásil za přesvatou Bohorodičku, aby tím byl Kristus v pravém a vlastním smyslu uznán jako Syn Boží a Syn člověka podle Písma. Uctívají také mnohé světce, mezi nimi otce všeobecné církve.“²³

Nelze rovněž opomenout, že Panny Marie se týkají dvě dogmatické definice, které byly papeži v 19. a 20. století předloženy k věření jako závazná a definitivní dogmata, pravdy víry (*de fide*): bula Pia IX. *Ineffabilis Deus* z roku 1854 definovala Mariino neposkrvněné početí, konstituce Pia XII. *Munificentissimus Deus* z roku 1950 pak dogmatizovala její tělesné nanebevzetí: „Zatímco starokřesťanská dogmata náleží ke společnému dědictví světového křesťanstva, novověká představují římskokatolickou zvláštnost (*Sondergut*). Východní církve se sice obsahově oběma dogmaty řídí, avšak zdržují se jejich dogmatického potvrzení.“²⁴

Oba tyto papežské dokumenty splňují svou specifickou díkí kanonický požadavek, který neopomenul zdůraznit také současný Kodex kanonického práva: „Za neomylně vyhlášenou se považuje jen ta nauka, o níž je to s jistotou známo.“²⁵

3. Užitek úcty k svatým a k andělům

Jestliže kodex Jana Pavla II. postavil do popředí mariánský kult před úctu ke všem ostatním svatým, Kodex kanonického práva z roku 1917 zvolil opačný postup a začíná úctou k svatým obecně: „Je dobré a užitečné pokorně vzývat služebníky

²¹ CIC/1917, kán. 1277 § 2.

²² Srov. *Lumen gentium* 66.

²³ Srov. *Unitatis redintegratio* 15.

²⁴ BEINERT, Wolfgang, *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, in: BEINERT, Wolfgang, PETRI, Heinrich, *Handbuch der Marienkunde*, Regensburg, 1984, s. 285.

²⁵ CIC/1983, kán. 749 § 3.

Boží kralující spolu s Kristem a uctívat jejich ostatky a obrazy; ale přede všemi jinými necht' veškerí věřící zahrnují dětinnou oddaností (*filiali devotione*) nejblahoslavenější Pannu Marii.²⁶

Zákonodárce historicky prvního kodexu zde navazuje na nejkompexnější dogmatické potvrzení teologické oprávněnosti a vhodnosti úcty k svatým, které podal tridentský koncil, jenž v této záležitosti představuje směrodatnou, až nadčasovou autoritu: „Svatá synoda přikazuje všem biskupům i všem ostatním, jimž je svěřen učitelský úřad a péče, aby podle zvyku katolické a apoštolské církve, přijatého od prvních dob křesťanského náboženství a podle souhlasného učení svatých Otců a dekretů posvátných koncilů, věřící pečlivě poučovali především o přimluvách svatých, jejich vzývání, o důstojnosti [jejich] ostatků a řádném užívání jejich obrazů, a aby je poučovali, že oni, svatí, kralujíce spolu s Kristem, obětují Bohu své modlitby za lidi; a že je dobré a užitečné pokorně je vzývat a obracet se k nim o jejich modlitby, příspěvní a pomoc, abychom od Boha skrze jeho Syna Ježíše Krista, našeho Pána, který jediný je náš Vykupitel a Spasitel, získali dobrodiní.“²⁷

Je zjevné, že to byla především protestantská reformace, která přiměla katolickou církev, aby reflektovala mezi jinými zvyklostmi, které reformátoři odvrhli, také úctu k svatým. Tolerována může být podle reformátorů připomínka svatých jako vzorů a příkladů, avšak nikoli jako vzývaných přimluvců a pomocníků. Dočasně paralyzoval rozvoj úcty k svatým rovněž duch osvícenství, který v průběhu 18. století ovládl nezanedbatelnou a vlivnou část katolických elit.

Dnes platný Kodex kanonického práva pěstování veřejného kultu svatých v katolické církvi předpokládá jako samozřejmou součást života církve. Má zde mít i nadále své místo, ačkoli již zřejmě nedosáhne intenzity jako v některých obdobích, která úctě svatých mimořádně přála: „Veřejnou úctu je dovoleno vzdávat pouze těm Božím služebníkům, které církevní představení zanesli do seznamu svatých nebo blahoslavených.“²⁸

Předchozí kodex z roku 1917 byl vydán ještě v době, kdy úcta k svatým byla významným rozpoznávacím znamením církevního života a zbožnosti katolických věřících. Zákonodárce tohoto kodexu předpokládal, že věřící mají mít volnost

²⁶ CIC/1917, kán. 1276.

²⁷ Dekret *Mandat sancta synodus* o vzývání, uctívání svatých a o svatých obrazech, in: HRDINA, Ignác Antonín, *Dokumenty tridentského koncilu. Latinský text a překlad do češtiny*, Praha, s. 242.

²⁸ CIC/1983, kán. 1187; srov. výše uvedený kán. 1277 § 2 CIC/1917.

v uctívání rozmanitých svatých, avšak mariánskou úctou považoval prakticky za povinnost všech věřících (*fideles universi*).

Týž kodex navíc potvrdil praxi, která pokračuje i dnes, ačkoli recentní kodexová právní úprava již o ní nehovoří: „Též je chvályhodné při zachování příslušných předpisů volit a s potvrzením Apoštolského stolce ustanovovat svaté za patrony národů, diecézí, provincií, bratrstev, řeholních družin a jiných míst a právnických osob; avšak nikoli blahoslavené bez indultu téhož Apoštolského stolce.“²⁹

Jedná se tedy o patronát, ochranu ze strany svatých, která přibližuje nebeský svět pozemskému a církev vítěznou církvi putující: „Pokud Bůh vstupuje do dějin se vši vážností, lze mít za to, že v těch, kdo již zakusili dovršení, zůstává uchován vztah k místům, osobám a okolnostem, k nimž měli zvláštní poměr. Jejich individualita vstupuje do společenství s Bohem. Idea patronátu svatých tak získává svůj teologický základ.“³⁰

Nelze v této souvislosti opomenout, že idea patronátu je příznačná především pro anděly, zejména anděly strážné, kteří tuto úlohu nesou již v samotném svém označení. Tradiční katolická teologie se o nich vyjadřovala dosti konkrétně: „Podle všeobecně rozšířené nauky teologů má nejen každý pokřtěný, nýbrž každý člověk, také nevěřící, od narození svého zvláštního anděla strážného. [...] Ze vztahu dobrých andělů k Bohu a k lidem plyne také oprávnění úcty k andělům. To, co tridentský koncil učí ohledně vzývání a uctívání svatých, lze užít také pro anděly.“³¹ Hranice této úcty je již naznačena v samotném Písmu. Obdobně jako svatým, ani andělům totiž nenáleží kult bohoocty: „A když jsem to uslyšel a spatřil, padl jsem na kolena k nohám anděla, který mi to oznamoval. Ale on mi řekl: ‚Střez se toho! Jsem služebník jako ty a tvoji bratři proroci a ti, kdo se drží slov této knihy. Před Bohem poklekni!‘“³²

Již pavlovské varování v listě Kolosanům prozrazuje, že kult andělů se mohl stát nebezpečným nástrojem judaisticko-gnostických spekulací,³³ a kanonický řád církvi byzantské tradice také obsahuje 35. kánon Laodicejského sněmu (r. 343),

²⁹ CIC/1917, kán. 1278.

³⁰ BEINERT, Wolfgang, *Zur Theologie der Heiligenverehrung*, in: BEINERT, Wolfgang (ed.), *Die Heiligen heute Ehren. Eine theologisch-pastorale Handreichung*, Leipzig, 1983, s. 65.

³¹ OTT, Ludwig, *Grundriss der Dogmatik*, Bonn, 2010, s. 187.

³² Zj 22,9.

³³ Srov. Kol 2,18.

jenž svědčí o schizmatickém působení těch, kdo anděly uctivali nepřijatelnými kultickými projevy: „Křesťané nesmějí opouštět církve Boží a odcházeti k vzývání andělů a činiti shromáždění. Toto je zavrženo. Proto bude-li někdo přistižen, že provozuje takové tajné modloslužebnictví, budiž proklet, protože opustil Pána našeho Ježíše Krista, Syna Božího a přistoupil k modloslužebnictví (*eidolatrea*).“³⁴

Ze všech andělů se nejvýznačnější úctě těšil odedávna svatý Michael archanděl. Tento kult byl posílen církevním potvrzením jeho exorcizačních účinků. Liturgické právo v období let 1884–1965 předepisovalo po „tiché“, tj. nezpívané mši následnou recitaci „leoninských modliteb“ (podle papeže Lva XIII., který je zavedl), obsahujících také modlitbu tzv. malého exorcismu „Svatý Michaeli archanděli“ (*Sancte Michael Archangele*). Tato oblíbená praxe však byla v souvislosti s opatřeními na podporu liturgické reformy druhého vatikánského koncilu opuštěna.³⁵

4. Svaté obrazy

Úcta k posvátným obrazům je v obecném povědomí spojena především s uctíváním ikon ve východních církvích, zejména byzantského obřadu. O této praxi nevyjadřuje nejmenších pochyb Kodex kánonů východních církví, který stanoví: „Zůstává potvrzení praxe předkládat k úctě věřících v kostelech svaté ikony anebo obrazy, způsobem a řádem stanoveným partikulárním právem církve *sui iuris*.“³⁶

Kodex latinské církve je o poznání zdrženlivější. Vlna novodobého obrazoborectví se v pokoncilní době převalila přes mnohé místní církve zejména v západních zemích, proto měl zákonodárce v úmyslu na jedné straně uznat legitimitu a duchovní užitek úcty k obrazům, avšak zároveň rovněž varovat před výstřelky: „Zachovává se praxe vystavovat v kostelích posvátné obrazy, aby byly věřícími uctívány; vystavují se však v přiměřeném počtu a vhodném uspořádání, aby nezbuzovaly údiv věřících a nezavádávaly příležitost k nesprávné zbožnosti.“³⁷

Výtvarné umění pronikalo do církevního života poněkud obtížněji než hudba. Ohledně zpívané hudby již apoštol Pavel v listu Koloským uvádí výzvu: „S vděčností

³⁴ PRAVOSLAVNÁ CÍRKEV V ČESKOSLOVENSKU, Pravidla všeobecných a místních sněmů i sv. otců pravoslavné církve, Praha, 1955, s. 94.

³⁵ S. RITUUM CONGREGATIO, Instructio Inter oecumenici 48: Preces Leonianae supprimuntur, in: *Acta Apostolicae Sedis* 56 (1964), s. 888.

³⁶ CCEO, kán. 886.

³⁷ CIC/1983, kán. 1188.

v srdci oslavujte Boha žalmy, chválami a zpěvem, jak vám dává Duch.⁴³⁸ Zato však první staletí církve znají nejen rozvoj tvorby fresek, mozaik a ikon, nýbrž také odmítání jakéhokoli zobrazení Krista a svatých: „Vypráví se, že (sv.) Epifanius při jedné návštěvě v Palestině strhl závěs, na kterém byl zobrazen Kristus nebo některý ze svatých. Pravdivost této zprávy není dokázaná. Ale Epifanius byl proti užívání obrazů, což vyslovil i ve své ‚Závěti‘. V tom nebyl sám. Vyplývalo to z jeho sympatií k symbolice a odporu proti modlám. Podle jeho názoru jsou obrazy vždy antropomorfní a odvádějí mysl člověka od Boha k hmotným věcem.“⁴³⁹

V době byzantských ikonoklastických bojů 8.–9. století to byl především sv. Jan Damašský, který podal komplexní teologickou apologii uctívání ikon.⁴⁴⁰ Svou teologií ikon také inspiroval dogmatickou definici, kterou stanovil druhý nicejský koncil roku 787: „Často se stává, že ti, kdož se dívají na ikony, připomínají si a milují ty, kteří jsou zobrazení, a uctívají je políbením a pokloněním (*proskynésis*), nikoliv však úctou, jež přísluší jedině Božské Bytosti (*latreia*). [...] Pocta, která se vzdává svatému obrazu, přechází i na znázorněného, a ten, který se klaní ikoně, velebí tím bytost na ní vyobrazenou.“⁴⁴¹ Tento koncil, sedmý ekumenický (všeobecný), je ostatně historicky posledním koncilem, který uznává pravoslavní společně s katolickou církví.

Římská církev v té době pevně podporovala stranu, která bojovala v Byzanci za uctívání ikon. Zároveň tím sama upevnila úctu k svatým na křesťanském Západě: „Římští papežové Paschalius I. a Řehoř IV. na Západě v průběhu druhého ikonoboreckého období pokračovali v obraně a šíření ikon. [...] Obecně je možno říci, že pronásledování a krutost ikonoborců vyvolaly na Západě – nejen v Římě, ale i v jiných zemích, jako například ve Francii – zvláště silné uctívání svatých a jejich ostatků. [...] Římská církev, jak vidíme, pokušení ikonoborectví nepodlehla. Naopak, zůstala pevná v uctívání ikon, svatých a jejich ostatků.“⁴⁴²

Právě proto, že vystavování náboženských obrazů není pouze dekorativní záležitostí, nýbrž má své dogmatické zakotvení, stanovil také zákonodárce kodexu

³⁸ Srov. Ko 3,16.

³⁹ PRUŽIŇSKÝ, Štefan, *Patrológia II. Cirkevná a kresťanská literatúra 2.–8. storočia*, Prešov, 2003, s. 276–277.

⁴⁰ Viz (Sv.) JAN DAMAŠSKÝ, *Řeči na obranu obrazů*, Červený Kostelec, 2012.

⁴¹ NOVÁK, Jiří A., *Pravidla všeobecných a místních sněmů i sv. otců pravoslavné církve*, Praha, 1955, s. 5.

⁴² BAUDIŠOVÁ, Jana, (ed.), *Ikona – okno do věčnosti*, Olomouc, 2018, s. 101.

z roku 1917: „Nechť ordinář nikdy nedovolí vystavovat v kostelech nebo na jiných místech vyobrazení nepravého článku víry nebo ta, která postrádají náležitě slušnosti a důstojnosti anebo poskytují nepoučeným příležitost k nebezpečnému omylu.“⁴³ Příkladem zobrazování takového nedovoleného až pověrečného jevu byl kult sedmi andělů, tedy nejen archandělů Michaela, Gabriela a Rafaela, dosvědčených v kanonických knihách Písma. Zde pak církevní autorita energicky zasahovala.⁴⁴

Také druhý vatikánský koncil vyzval, aby se „všichni, jichž se to týká, snažili vymýtiti nebo opravit zneužívání, výstřelky nebo nedostatky, jestliže se tu a tam vloudily, a aby všechno obnovili k větší chvále Krista a Boha“.⁴⁵ Platný kodex pak konkretizuje, že hlavní odpovědnost za odstraňování případných excesů nese především diecézní biskup: „Biskup dbá, aby se do církevní kázně nevloudily nepořádky, hlavně ve službě slova, udělování svátostí a svátostin, úctě k Bohu a svatým a také ve správě majetku.“⁴⁶ Jistě není náhodou, že zákonodárce v tomto výčtu nevynechal také úctu k svatým.

5. Svaté ostatky

Kodex z roku 1917 stanovil zvláštní, zpřísněný právní režim pro zacházení s „drahocennými obrazy“ (*imagines pretiosae*), které vynikají „stářím, uměním nebo kultem“. Ty nelze restaurovat bez písemného svolení ordináře, jemuž je navíc uložena konzultační povinnost s odborníky. Toto ustanovení prakticky beze změny převzal také platný kodex.⁴⁷ Kodex z roku 1917 obsahuje navíc ještě normu týkající se význačných ostatků (*insignes reliquiae*) nebo jiných ostatků anebo obrazů, „které se těší velikému uctívání lidu“. Ty se nemohly „platně zcizit ani trvale přenést do jiného kostela bez dovolení Apoštolského stolce“.⁴⁸ Naturalisticky formulovaným výčtem pak zákonodárce upřesnil, co se míní

⁴³ CIC/1917, kán. 1279 § 3.

⁴⁴ „Podle svědectví kardinála Albizziho, jak je podává Benedikt XIV., byl Antonio del Duca požádán, aby dal z obrazu umístěného v Santa Maria degli Angeli odstranit jména Uriel, Barachiel, Sealtiel a Jehudiel.“ In: DUHR, Joseph, *Andělé*, in: ALTRICHTER, Michal (red.), *Archanděl Michael. Dynamický obhájce života – Vhled do života andělů*, Olomouc, 2009, s. 311.

⁴⁵ Srov. *Lumen gentium* 51.

⁴⁶ CIC/1983, kán. 396 § 2.

⁴⁷ Srov. CIC/1917, kán. 1280; CIC/1983, kán. 1189.

⁴⁸ Srov. CIC/1917, kán. 1281 § 1.

význačným ostatkem. Jsou to: „tělo, hlava, rámě, předloktí, srdce, jazyk, ruka, noha anebo ona část těla, na níž mučedník trpěl, jen když je celá a ne nepatrná“.⁴⁹

Tento výčet zákonodárce kodexu z roku 1983 vynechává a legislativně technicky řeší celou problematiku předesláním ustanovení o zákazu prodeje ostatků, pod něž pak podřazuje normy o význačných ostatcích a obrazech: „§ 1. Je zakázáno prodávat posvátné ostatky. § 2. Význačné ostatky a jiné, které se těší velké úctě lidí, nesmějí být jakýmkoliv způsobem platně převedeny ani natrvalo přeneseny bez dovolení Apoštolského stolce. § 3. Ustanovení § 2 platí i o obrazech, které se v nějakém kostele těší velké úctě lidí.“⁵⁰

Teprve podrobnější právní úprava, obsažená v instrukci římské Kongregace pro svatořečení, týkající se ostatků služebníků Božích v souvislosti s prováděním procesů jejich blahořečení či svatořečení, doplňuje strohý rámec právní úpravy obsažené v kodexu z roku 1983: „V této instrukci je předložen závazný kanonický postup pro ověření pravosti ostatků a tělesných pozůstatků, pro zabezpečení jejich uchovávání a pro podporu úcty k ostatkům, a to prostřednictvím specifických úkonů: kanonická rekognice, odebrání fragmentů a příprava relikvií, přenesení urny a převod ostatků (*alienatio*). Kromě toho je dále vysvětleno, co je nutné k udělení souhlasu Kongregace pro svatořečení, aby mohly být tyto úkony uskutečněny, a je uveden postup, který je třeba zachovat při putování ostatků.“⁵¹

Sám zákonodárce předchozího kodexu byl ovšem ohledně prodeje a dalšího nakládání s ostatky sdílnější a starostlivější: „Je nepřipustno prodávat posvátné ostatky; a proto ať místní ordináři, venkovští vikáři, faráři nebo jiní duchovní správcové dbají pečlivě o to, aby posvátné ostatky, zejména přesvatého kříže, nepřišly do prodeje ani se nedostaly do rukou nekatolíků, zvláště u příležitosti dědictví anebo zcizení majetkového souboru.“⁵² Relikvie svatého Kristova kříže se vůbec těšily zvláštnímu režimu: „Ostatky přesvatého kříže se nikdy nesmějí předkládat k veřejnému uctívání v těžce schránce s ostatky svatých, nýbrž necht' mají svou vlastní oddělenou schránku.“⁵³

⁴⁹ Srov. CIC/1917, kán. 1281 § 2.

⁵⁰ CIC/1983, kán. 1190.

⁵¹ KONGREGACE PRO SVATOŘEČENÍ, Instrukce ohledně ostatků v církvi: jejich pravost a uchovávání (Řím 2017), in: Acta České biskupské konference 13/2018, s. 138.

⁵² CIC/1917, kán. 1289 § 1.

⁵³ CIC/1917, kán. 1287 § 2.

Z hlediska metody právní úpravy lze dnes platný kodex nejednou ocenit za stručnost a schopnost potřebného zobecnění, jak je to žádoucí u normativní úpravy, aby totiž byla dostatečně obecná a zahrnovala maximum případů téhož druhu. Na druhé straně však kazuistika jeho předchůdce z roku 1917 často svědčí o vážnosti, která se dnes ze života a kultu církve leckdy povážlivě vytrácí: „Nechť rektori kostelů a ostatní, jimž to přísluší, pečlivě bdí nad tím, aby posvátné ostatky nebyly žádným způsobem zneuctěny ani aby nepřišly lidskou nedbalostí na zmar nebo nebyly uchovávány méně důstojně.“⁵⁴

Úcta ke svatým ostatkům je v církvi velice stará. První spis svého druhu, „Umučení Polykarpovo“ (*Martyrium Polycarpi*) z druhé poloviny 2. století, svědčí o praxi pečlivého shromažďování ostatků mučedníků a také o výročním eucharistickém slavení jejich úmrtí, jejich „narození pro nebe“: „A tak jsme později vzali jeho kosti, vzácnější nad drahé kameny a cennější nad zlato, a pohřbili jsme je, kde se slušelo. Tam, pokud nám bude možno se shromáždit, nechť nám Pán dá v jasotu a radosti slavit výročí (doslova: narozeniny) jeho mučednictví, na památku těch, kteří již dokonali zápas, a na cvičení a přípravu budoucích.“⁵⁵

Později se staly ostatky svatých nutnou součástí liturgického vybavení chrámů, neboť měly být povinně zasazovány do oltářů: „Každý oltář musel mít prohlubeň (*sepulchrum*) alespoň s nemnohými částmi relikvií svatých, kteří se tak stali ochránci tohoto kostela a tamních věřících.“⁵⁶

Smysl pro detail pak vedl v liturgii také k incenzování ostatkových relikviářů umístěných na oltáři. Také o nich stanovil kodex z roku 1917: „Když se ostatky vystavují, musejí být uzavřeny a zapečetěny v schránkách či pouzdrech.“⁵⁷ Toto ustanovení se opírá o dekret o ostatcích čtvrtého lateránského koncilu (1215). V době vrcholícího středověku se totiž začalo množit zneužívání tehdy velmi ceněných ostatků svatých a doslova se šířil ostatkový „byznys“. Církve se proto musela vzepřít excesům: „Skutečnost, že někteří tu či onde vystavují ostatky svatých za účelem prodeje, způsobila časté útoky proti křesťanskému náboženství. Aby k tomu

⁵⁴ CIC/1917, kán. 1289 § 2.

⁵⁵ *Martyrium Polycarpi* 18, 2. Cit. podle: VARCL, Ladislav, DRÁPAL, Dan, SOKOL, Jan, *Spisy apoštolských otců*, Praha, 2004, s. 167.

⁵⁶ ANGENENDT, Arnold, *Die Geschichte der Heiligenverehrung*, in: BEINERT Wolfgang (ed.), *Die Heiligen heute Ehren...*, s. 92.

⁵⁷ CIC/1917, kán. 1287 § 1.

v budoucnu nedocházelo, tímto dekretem stanovíme, že starodávné ostatky se od nynějška nesmí vystavovat mimo relikviář, a to s vyloučením účelu obchodování. Co se týče nových ostatků, nikdo je nesmí veřejně uctívat, nežli budou schváleny autoritou Římského Velekněze.⁵⁸

Kodex z roku 1917 také vyžadoval v souladu s dosavadní praxí tzv. „autentiku“ relikvií: „Veřejnému kultu v kostelech, třebas vyňatých (*exemptis*), mohou se těšit pouze ty ostatky, jichž pravost je zjištěna úřední listinou některého kardinála S. Ř. C., místního ordináře nebo jiného duchovního, jemuž bylo apoštolským indultem uděleno ověřovací oprávnění (*facultas authenticandi*).“⁵⁹ Jistě nelze pochybovat o tom, že do kultu ostatků se v průběhu dějin vetřely pověry a různé způsoby zneužívání: „Církev pohlížela na vzrůstající oblibu kultu ostatků s narůstajícím znepokojením. Nemohla a ani nechtěla úctu ke světcům zakázat či nějak výrazně omezit, usilovala tudíž alespoň o odstranění největších pověrečných přehmatů. [...] Jaký tato opatření měla význam, je ovšem sporné, neboť obchod evidentně kvetl dále.“⁶⁰

Avšak církev si zároveň také hleděla potřeby náležitě apologie toho, co pro ni bylo obzvláště cenné: „Místní ordináři nesmějí dovolit, aby se zvláště při posvátných kázáních, v knihách, novinách nebo časopisech věnovaných prohloubení zbožnosti přetřásaly otázky o pravosti posvátných ostatků na základě čirých dohadů, na základě pouhých pravděpodobných důvodů nebo předsudků a zejména s přichutí posměchu a pohrdání.“⁶¹ To jistě nebrání přijetí skutečně vědeckých poznatků získaných na základě seriózních výzkumů.⁶²

6. Závěrem

Úcta k svatým představuje praktickou realizaci článku víry „věřím ve společenství svatých“ (*credo in communio sanctorum*). Způsoby i podoby úcty k Panně Marii a dalším svatým již v dějinách církve byly a nadále zůstávají nesmírně rozmanité.

⁵⁸ *Concilium Lateranense IV 62 – Ne reliquiae sanctorum ostendantur extra capsam, ne novae habeantur in veneratione sine Romana ecclesia*, in: ALBERIGO, Giuseppe et al., *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Bologna, 2002, s. 263.

⁵⁹ CIC/1917, kán. 1283 § 1.

⁶⁰ SUCHÁNEK, Drahomír, DRŠKA, Václav, *Církevní dějiny. Antika a středověk*, Praha, 2013, s. 319.

⁶¹ CIC/1917, kán. 1286.

⁶² „Ukázalo se, že relikvii sv. Jana Nepomuckého tvoří dekomponovaná suchá mozková tkáň, která zůstala zachována v době exhumace v mozkovně.“ In: VLČEK, Eduard, *Osudy českých patronů*, Praha, 1995, s. 293.

Kanonické právo nemůže a nechce upravovat individuální niterné prožívání zbožnosti věřících, nýbrž pouze takové skutečnosti, které jsou právně relevantní, způsobilé a potřebné k normativní regulaci. Především může právo autoritativně povzbudit k samotné úctě vůči svatým, pokud je její duchovní užitečnost popírána. Také však usiluje zamezit excesům, které se do tohoto kultu mohou vloudit. Úcta k svatým má navíc své dva „hmotné“ nositele, totiž posvátná zobrazení svatých a jejich tělesné ostatky. Právě zde kanonické právo zaujímá nezastupitelné místo se svou ochranou důstojného zacházení s tak cenným dědictvím katolické církve.

Resumé

Článek se zabývá rozmanitými aspekty právní úpravy úcty k Panně Marii a svatým. Vychází především z platného Kodexu kanonického práva, avšak konstatuje, že úprava v kodexu z roku 1917 byla o mnoho podrobnější, a proto čtenáři zprostředkuje také četné normy tohoto kodexu. Mariánský kult svým významem dalece převyšuje úctu k ostatním svatým a právní úprava tak reflektuje mariánské liturgické svátky, mariánská dogmata i povinnost seminaristů, kleriků a řeholníků osvojit si mariánskou spiritualitu. Úcta k svatým byla odmítnuta protestantskou reformací a stala se tak jedním z rozpoznávacích znaků katolické zbožnosti, jak to potvrdil především tridentský koncil. Kanonické právo se obzvláště zabývá problematikou úcty k posvátným obrazům a k ostatkům svatých. Přiznává sice legitimitu takovýmto formám úcty, avšak rovněž se vymezuje proti excesům, které se mohou do této církevní praxe vloudit.

Summary

Canonical Aspects of Veneration of the Saints

The article looks at diverse aspects of the legal regulation of veneration of the Virgin Mary and the saints. It draws primarily on the current Code of Canon Law but points out that the regulation in the 1917 Code was far more detailed and therefore it also gives the reader numerous norms of that code. The Marian cult far surpasses in importance the veneration of other saints and so the legislation reflects Marian liturgical feasts, Marian dogmas and the obligation of seminarians, clerics and the religious to acquire Marian spirituality. Veneration of the saints was rejected by the Protestant Reformation and thus became one of the distinctive features of Catholic piety, as was confirmed above all by the Council of Trent. Canon law, in particular, deals with the issue of veneration of sacred images and the relics of the saints. While acknowledging legitimacy to such forms of veneration, it also sets itself apart from the excesses that can creep into this church practice.

Klíčová slova: Kodex kanonického práva, koncil, papež, Panna Maria, andělé, svatí, kult, úcta, zbožnost, spiritualita, patron, obraz, ikona, ostatky, relikviář, excesy

Keywords: Code of Canon Law, council, Pope, Virgin Mary, angels, saints, cult, veneration, piety, spirituality, patron saint, image, icon, relics, reliquary, excesses

Autor

*Doc. JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D., je knězem katolické Arcidiecéze pražské. Vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy a Fakultu kanonického práva na Institutu obojího práva při Papežské Lateránské univerzitě v Římě. Na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě získal docenturu na základě své habilitace *Tschechisches Staatskirchenrecht nach 1989* (České konfesní právo po roce 1989). Je soudcem Metropolitního církevního soudu v Praze, vyučujícím církevního a světského práva na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, vědeckým pracovníkem Ústavu pro právní otázky náboženské svobody na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě a duchovním správcem kostela Nanebevzetí Panny Marie a Karla Velikého v Praze na Karlově.*

Author

*Associate Professor JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D., is a priest from the Catholic Archdiocese of Prague. He graduated from the Faculty of Law of Charles University in Prague and the Faculty of Canon Law of the Institutum Utriusque Iuris of the Pontifical Lateran University in Rome. Following a successful defence of his habilitation thesis *Tschechisches Staatskirchenrecht nach 1989* (Czech Religion Law after 1989), he was appointed Associate Professor at the Faculty of Law of Trnava University in Trnava (Slovakia). He is a judge of the Metropolitan Ecclesiastical Court in Prague, teaches church law and secular law at the Faculty of Theology of the University of South Bohemia in České Budějovice, and is a scientific co-worker at the Institute for Legal Aspects of Religious Freedom of Trnava University. He is spiritual administrator of the St. Mary of the Assumption and Charlemagne Church in Prague-Karlovy.*

Kontakt

doc. JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D.

Krymská 23

101 00 Praha 10

e-mail: standa.pribyl@volny.cz